

Edward Flatau i jego miejsce w historii neurologii

dr hab. Ryszard Witold Gryglewski, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Katedra Historii Medycyny UJ CM



Edward Flatau, współtwórca nowoczesnej neurologii na ziemiach polskich, studia medyczne ukończył na Wydziale Lekarskim Cesarskiego Uniwersytetu w Moskwie, uczelni o ugruntowanej pozycji nie tylko w granicach Imperium Rosyjskiego. Z grona wykładowców największy wpływ na młodego medyka wywarli **Aleksiej Kożewnikow**, nauczyciel licznego grona neurologów i psychiatrów, znany m. in. ze swoich prac nad epilepsją oraz **Siergiej Korsakow**, który na trwale zapisał się w historii medycyny opisem zespołu amnestycznego u osób nadużywających alkoholu, który do dnia dzisiejszego określa się mianem *zespołu Korsakowa*. Kiedy w 1891 roku Flatau otrzymał dyplom lekarza był już zdecydowany poświęcić się neurologii.

W niecałe dwa lata później miał możliwość rozpoczęcia stażu naukowego w Berlinie, by pogłębić swoją widzę w zakresie neurologii i neuroanatomii, kształcąc się pod kierunkiem m. in. **Emanuela Mendla**, znanego ze swoich badań nad padaczką i porażeniem postępującym oraz **Heinricha Wilhelma Waldeyera**, anatoma, fizjologa i patologa, w którego bogatym dorobku nie zabrakło prac z histologii i histopatologii układu nerwowego. Pobyt w stolicy Niemiec był dla Flataua owocny. Najlepszym tego dowodem była publikacja już w 1894 roku *Atlasu mózgu człowieka i przebiegu włókien - Atlas des menschlichen Gehirns und des Atlas des menschlichen Gehirns und des Faserverlaufes*, do którego przedmowę napisał **Mendel**. Był to prawdziwy przełom w obrazowaniu struktur układu nerwowego, a praca wykonana przez Flataua zyskała mu najwyższe uznanie. Zastosowanie w pełni oryginalnej techniki wykonania fotografii preparatów wprost olśniewało precyzją przedstawienia szczegółów anatomicznych. Wydany pierwotnie po niemiecku, atlas szybko doczekał się przekładu na język angielski, rosyjski, francuski i polski, stając się wzorem dla takich opracowań w świecie. *Atlas doczekał się w 1899 roku drugiego, rozszerzonego i uzupełnionego wydania*. Entuzjastyczną wręcz recenzję napisał **Zygmunt Freud**, który sam często z pracy Flataua korzystał.

W 1897 roku Flatau przedstawił wyniki swojego dochodzenia naukowego, które przyniosło ze sobą odkrycie zasady ekscentrycznego ułożenia długich włókien w rdzeniu kręgowym. Opisana przez polskiego badacza prawidłowość, że im dłuższe włókna nerwowe tym bardziej biegną one ku obwodowi zyska niebawem miano **prawa Flataua**. W dwa lata później powyższe odkrycie przyniosło Flatauowi stopień doktorski.

O ugruntowanej już wówczas pozycji młodego lekarza świadczy zaproszenie skierowane do niego z Buenos Aries, gdzie tamtejszy uniwersytet w 1898 roku

W 1897 roku Flatau przedstawił wyniki swojego dochodzenia naukowego, które przyniosło ze sobą odkrycie zasady ekscentrycznego ułożenia długich włókien w rdzeniu kręgowym. Opisana przez polskiego badacza prawidłowość, że im dłuższe włókna nerwowe tym bardziej biegną one ku obwodowi zyska niebawem miano prawa Flataua

zapropozował Flatauowi objęcie katedry neurologii. Ten jednak zdecydował się na powrót do Warszawy. W 1899 roku zamieszkał przy ulicy Marszałkowskiej, gdzie otworzył prywatną praktykę. Jednocześnie nadal prowadził badania naukowe, utrzymując stały kontakt z wiodącymi ośrodkami badawczymi. W 1906 roku wizytował słynną monachijską klinikę psychiatryczną kierowaną wówczas przez **Emila Kraepelina**, a w masywnym, pięciotomowym podręczniku pod redakcją **Maxa Lewandowsky'ego** był autorem rozdziałów poświęconych guzom mózgu i rdzenia kręgowego. Jednocześnie cały czas zabiegał o stworzenie w Warszawie odpowiednio wyposażonego laboratorium dla potrzeb badań neuroanatomicznych.

W 1907 roku powstało Towarzystwo Psychologiczne i to właśnie w jego ramach przyszło Flatauowi prowadzić wprawdzie pracownię mikroskopową, pierwotnie zlokalizowaną w prywatnym mieszkaniu przy Alejach Jerozolimskich, później Pracownię Neurologiczno-Biologiczną, działającą w ramach Instytutu im. Marcelego Nenckiego. Wcześniej, bo w 1904 roku został ordynatorem oddziału neurologicznego w Szpitalu Starozakonnym na Czystem w Warszawie. Na tym stanowisku pozostał aż do swojej śmierci w 1932 roku.

Flatau widział neurologię jako ściśle zespolenie badań anatomicznych, histologicznych i fizjologicznych z obserwacjami klinicznymi. Jakkolwiek trudno jest wskazać jakiś jeden, dominujący w jego pracach kierunek zainteresowań naukowych, to można jednak dostrzec, że dużo uwagi poświęcał fizjologii i patologii zjawisk oponowych, a także stanom zapalnym w układzie nerwowym oraz schorzeniom nowotworowym. Chętnie przy tym współpracował z innymi, tak jak to miało miejsce w trakcie badań nad istotą dystonii torsyjnej u dzieci. Wspólnie z **Władysławem Sterlingiem** wykazał wówczas, że torsyjny skurcz dziecięcy nie ma podłoża nerwicowego, co było powszechnie przyjętym

wyjaśnieniem etiologii tego schorzenia, lecz jest w istocie następstwem zmian w jądrach podstawnych mózgu, co, jak argumentowali, ma charakter dziedziczny.

Nowatorskim było opracowanie poświęcone migrenie, chorobie, na którą sam Flatau cierpiał. W 1912 roku polski uczyony wskazywał, na konieczność kompleksowego, wielostronnego spojrzenia na jej etiopatologię, która powinna uwzględniać badania nad układami ośrodkowym i autonomicznym, naczyniowym i metabolicznym, a także endokrynnym. Flatau dowodził bowiem, że migrena nie jest schorzeniem samoistnym, lecz uwarunkowanym szeregiem procesów zachodzących w przestrzeni organizmu zjawiskiem patologicznym.

Warte odnotowania są również jego prace dotyczące diagnostyki i terapii nowotworów mózgu oraz rdzenia. Swoje badania prowadził zarówno w oparciu o starannie zbierany materiał kliniczny, jak i prowadzone na zwierzętach eksperymenty z przeszczepianiem raków myszom. Flatau był także jednym z pierwszych wskazujących na konieczność chirurgicznego leczenia nowotworów mózgu skojarzonego z pooperacyjnym naświetlaniem promieniami rentgena.

Dużą wartość kliniczną zyskały opracowane przez Flataua objawy zapalenia mózgu. Pierwszy z nich, określony mianem karkowo-żrenicznego, charakteryzował się rozszerzeniem źrenic przy biernym przywodzeniu głowy ku przodowi. Drugi tzw. erekcyjny, prowadził do mimowolnej erekcji prącia przy parokrotnym, biernym przechyleniu tułowia ku przodowi. Pierwszy z nich zachowywał wartość diagnostyczną we wszystkich stanach zapalnych opon mózgowych, bez względu na źródło ich pochodzenia. Drugi z nich przede wszystkim występował w przypadkach zapalenia na tle gruźliczym.

Edward Flatau pozostaje jedną z najważniejszych postaci w historii polskiej, i nie tylko polskiej, neurologii. Spora część jego dorobku po dziś dzień zachowuje znaczenie dla praktyki i teorii nauk lekarskich.

Ryszard W. Gryglewski

Bibliografia:

- E. Herman (1958), *Neurologicy polscy*, Warszawa; PZWL: 205-221.

- S. Konieczna, D. Koziorowski (2020), *Edward Flatau (1868-1932) - world-leading pioneer of neurology and neurosurgery*, *Neurol Neurochir Pol*; 54(2): 211-216.
- S. Konopka (1948) *Edward Flatau (1868-1932)*, *PSB*; 7: 28-29.
- D. Lewara (2019), *Edward Flatau – współtwórca światowej neurologii*, *Pol. Przegl. Neurol*;15 (4): 243-249.
- T. Simchowicz (1932), *B. p. Edward Flatau (1869-1932)*, *Rocz. Tow. Nauk. Warsz*; 25: 185-191.
- A. Śródka (1994), *Uczni polscy XIX-XX stulecia*, t. 1, Aries; Warszawa: 468-470.
- L. Triarhou (2007), *Pioneers in neurology. Edward Flatau (1868-1932)*, *J of Neurol*; 254: 685-686.

Materiały internetowe:

- Uniwersytet Warmińsko Mazurski w Olsztynie, Wydział Lekarski, *Edward Flatau*, <https://wl.uwm.edu.pl/kpat/badania-naukowe/pioneers-neuroscience-poland/edward-flatau>